

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2012 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2012

2

Vilnius 2013

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2012

2

Vilnius 2013

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

RINATA SUBOTKEVIČIENĖ

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KATALIKŲ DVASININKŲ STUDIJOS UŽSIENIO UNIVERSITETUOSE: AUKŠTOJO MOKSLO PASIRINKIMO KRYPČIŲ IR POŽIŪRIŲ KAITOS TENDENCIJOS XIV A. PABAIGOJE – XVI A. 8 DEŠIMTMETYJE

Vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų sankirtoje Europoje vykę kultūriniai ir socialiniai pokyčiai¹ atvėrė naujų vertybinių orientacijų spalvas. Šie pokyčiai subrandino naują asmenybę – intelektualą, „žmogų, kuris ne tik užsiima protine veikla, bet ir perduoda savo tyrinėjimų išvadas, turėdamas tam tinkamas priemones, yra deramai išsilavinęs ir siekia tiksliai nustatyto tikslo“². Vykusios permainos laipsniškai didino išsilavinusių žmonių poreikį visuomenėje – kuriant naujas darbo vietas, pareigybes, reikėjo įsisąmoninti rašto žinias. Imta suvokti, jog išsilavinimas ir poreikis tobulėti išaugina asmenybes, galinčias dirbti produktyviau. Tai skatino siekti aukštojo mokslo, įgyti išsilavinimą, padedantį dirbti ir dalyvauti valstybės gyvenime bei valdyme. Išsilavinusių visuomenės narių gausėjimas atvėrė kelią rašytinės kultūros raiškai, kuri plėtėsi keliuose kultūrinės sklaidos lygmenyse: pasaulietinėje ir bažnytinėje raštingumo linijoje. Raštinių kultūros pradininke tapusi valdovo kanceliarija sudarė tą intelektualinę terpę, kuri diktavo esminius rašytinės kultūros impulsus.

¹ Prie reikšmingiausių socialinių ir kultūrinių permainų, vykusių Europoje vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų sandūroje, vertėtų priskirti procesus, nulėmusius visuomenės transformacijos raidą: viduramžiškas humanizmas, renesanso pradžia, mokslo bei rašto kultūros plitimas. Europoje reikšmingų permainų įvyko ir dėl vidinės kolonizacijos, miestų augimo, naujos administracinės sistemos kūrimo. Plačiau apie tai žr. R. Petruskas, Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV–XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 23, 2009, p. 69–84.

² Mt. F. B. Brocchieri, *L'Intellectuel, L'Homme médiéval*, J. Le Goff (acura), Paris, 1989, p. 203–204.

Katalikų bažnyčia, turėjusi palankią galimybę tapti išsilavinusiųjų dalies atstove bei suvokusi, jog išsilavinimas yra visuotinė vertybė, lemianti valstybės ateitį, rengė visuomenę rašto kultūrai ir naująja mokslo dvasia auklėjo visapusiškai darnią asmenybę, suvokiančią savo atsakomybę tautai ir valstybei.

Šio tyrimo dėmesio centre – užsienio universitetuose mokslo bei žinių siekusi LDK katalikų dvasininkija. Pagrindinis straipsnio tikslas – pristatyti pagrindines katalikų dvasininkijos³ studijinių kelionių tendencijas, mokslinio pasirengimo situaciją, išsilavinimo bei ugdymo galimybių įvairovę Vakarų krikščionybės intelektualiniame kontekste. Siekiant užsibrėžto tikslo mėginama apibūdinti ir įvertinti istorines aplinkybes, socialinius bei kultūrinius procesus, nulėmusius katalikų dvasininkų studijinių kelionių raidą ir funkcionavimą. Pagrindinis darbo objektas – socialinis sluoksnius, kuris ne tik vykdė aukščiausios bažnytinės valdžios funkcijas, bet ir rūpinosi žemiausia jo grandimi – parapine dvasininkija. Šiame kontekste svarbūs ir Katalikų bažnyčios organizaciniai mechanizmai, taip pat švietimo ir mokslo problematika LDK.

Aukštojo mokslo įgijimo proceso neapibrėžtumas paskatino šiai problemai skirti atskirą skyrių, kuriame visų pirma nagrinėjami katalikų dvasininkų edukacinių kelionių raidos etapai ir svarbiausios išsilavinimo įgijimo ypatybės. Į Lietuvos valstybės bažnyčios atstovų išvykas bandyta pažvelgti iš platesnės europinės perspektyvos, tuo pačiu jas lyginant su visų LDK gyventojų studijinių kelionių vaizdu. Antrojo skyriaus tikslas dvejopas: pristatomas LDK katalikų dvasininkų išsilavinimo lygmuo bei apžvelgiamas mokslo svarbos supratimo formavimasis.

Straipsnio chronologiniai rėmai – XIV a. pabaiga – XVI a. 8 dešimtmetis. Lemiamas pasirinkimo kriterijus – pirmosios katalikų dvasininkų išsilavinimo kelionės. XVI a. 8 dešimtmetis siejamas su tik prasidėjusiu masiniu kilmingų jaunuolių kelionių studijų tikslais procesu bei Vilniaus universiteto įkūrimu.

Istoriografija ir šaltiniai. Dvejopas tyrimo tikslas sąlygojo ir istoriografijos įdirbio grupavimą. Pirmoje grupėje – krikščionybės ir bažnyčios istorijos veikalai. Lenkų istoriografija pirmoji pradėjo tyrinėti atskiras vyskupijas, jų administraciją, institucijų genezę bei raidą. Didžiausias susitelkimas teko Vilniaus⁴, kiek mažesnis – Lucko⁵ bei

³ Šiame straipsnyje dėmesys koncentruojamas į Lietuvos valstybės katalikus dvasininkus, t. y. į asmenis, gyvenusius: 1. LDK indigenato teise; 2. Teritorijose, įėjusiose į LDK sudėtį iki Liublino unijos 1569 (Palenkės, Kijevo, Podolės, Voluinės ir Haličo); 3. Teritorijose, dėl kurių kariaujama, kurios ėjo iš rankų į rankas, buvo įjungiamos kaip dalinės įtakos zonos. Darbe atsiribojama nuo dvasininkų, dirbusių ar turėjusių beneficijų LDK teritorijoje, bet kilusių iš kitų šalių. Ieškant dvasininkų kilmės vietų remtasi Lietuvos katalikų dvasininkų sąrašais: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, sud. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius, 2009.

⁴ J. Ochmanski, *Biskupstwo wilenskie w sredniowieczu. Ustroj i uposazenie*, Poznań, 1972.

⁵ L. Królik, *Organizacja dekanalna diecezji luckiej i brzeskiej w XVII i XVIII wieku*, Lublin, 1981; *Organizacja diecezji luckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin, 1983.

Žemaitijos⁶ vyskupijoms. Įvairios apibendrinančios bažnyčios istorijos problemos nagrinėtos A. Alekno⁷, Z. Ivinskio⁸ bei P. Rabikausko⁹ darbuose. Esminės Bažnyčios veiklos sritys, administracinė struktūra bei dvasininkų interesai aptarti M. Jučo studijoje¹⁰. Ieškant dvasininkų kilmės vietų naudinga buvo Vilniaus, Lucko bei Žemaitijos diecezijų dvasininkų biogramas pateikianti prozopografinė studija „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“ bei lenkų istoriko M. Antoniewicziaus darbas apie Vilniaus diecezijos vyskupų kilmę¹¹.

LDK katalikų dvasininkų išsilavinimo problematika istoriografijoje paminėta labai lakoniškai. Dažniausiai šie tyrimai integruoti į bendras mokslo studijas bei apibendrinančius pamatinius Bažnyčios istorijos veikalus¹². Aukštasis mokslas tarp katalikų dvasininkų kaip atskiras tirtinas kultūrinis reiškinys kelių istorikų buvo paminėtas, bet nesulaukė ypatingo dėmesio arba tapo integracine krikščionybės studijų dalimi.

Yra publikuota nemažai apibendrinančių aukštojo mokslo siekimo ir studijinių kelionių veikalų¹³, kuriuose studentų imatrikuliacijos duomenys sėkmingai inkorporuoti

⁶ G. Błaszczyk, *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań, 1993.

⁷ A. Alekna, *Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sud. J. Stakauskas, Kaunas, 1936.

⁸ Z. Ivinskis, Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII a. galo), *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 4, Roma, 1961, p. 117–152; Z. Ivinskis, *Rinkiniai raštai*, t. 4: *Krikščionybė Lietuvoje*, Roma, 1987.

⁹ P. Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva. Istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sud. L. Jovaiša, Vilnius, 2002.

¹⁰ M. Jučas, *Krikščionybės kelias į Lietuvą*, Vilnius, 2000.

¹¹ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*; M. Antoniewicz, Pochodzenie episkopatu litewskiego XV–XVI wieku w świetle katalogów biskupów wileńskich, *Studia Źródloznawcze*, t. 39 (2001), s. 47–67.

¹² LDK katalikų dvasininkų išsilavinimas iš įvairių perspektyvų tirtas keliuose studijose: J. Ochman ski, min. veik.; G. Błaszczyk, min. veik.; *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. V. Ališauskas, Vilnius, 2006.

¹³ Studijinių / pažintinių kelionių, studentų skaičiaus dinamikos, universitetų raidos etapų tematika aptarta: A. Šapoka, Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo, *Židinys*, t. XXII, nr. 10 (130), 1935, p. 316–327; *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, red. komisija: M. Karčiauskienė, M. Lukšienė, K. Žukauskas, Vilnius, 1983; V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicago, 1987; *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis XIII–XVII a. Istorijos šaltinių antologija*, t. 1, sud. K. Grigas, V. Kryževičius, I. Lukšaitė, Vilnius, 1994; M. Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów: od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin, 1995; D. Źołądź-Strzelczyk, *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań, 1996; I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje ir Mažonojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius, 1999; N. Asadauskienė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XVI–XVII amžiuje, *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas. Tarptautinė konferencija Vilniuje, 1999 m. spalio 14–16 d.*, Vilnius, 2000, p. 167–177; M. Asche, *Frequenzeninbrücke und Reformen. Die deutschen Universitäten in den 1520er bis 1560er Jahren zwischen Reformation und humanistischen Neuanfang*, *Die Musen im Reformationszeitalter. [Akten der Tagung der Stiftung Luthergedenkstätten in der Lutherstadt Wittenberg, 14.–16. Oktober 1999]*, hrsg. von L. Walther, Leipzig, 2001, S. 53–96; M. Ročka, Lietuvos studentai Krokuvėje

ir papildyti bendraisiais švietimo bei studijinių kelionių tyrimais. Juose bandoma kelti klausimus, kurie leistų ryškiau nubrėžti tolesnę tyrimų eigą nustatant didesnę lyginamųjų koncepcijų aiškinamąją galią.

Dėl temos specifiškumo, ieškant pavienių LDK katalikų dvasininkų, studijavusių užsienio universitetuose, naudotasi užsienio universitetų matrikulų knygomis¹⁴. Tai patikima, plataus pobūdžio šaltinių grupė, daugiausiai teikianti prozopografinių duomenų apie akademinį studentų gyvenimą. Norint apžvelgti, kokio pobūdžio medžiagą teikia šis informacijos šaltinis, būtina jį detaliau aptarti. Daugiau nei prieš 100 metų istorikų pradėtos publikuoti ir asmenvardžių rodykle papildytos užsienio universitetų matrikulų knygos apima plataus spektro medžiagą: imatrikuliacijos dieną, semestrą, vardą bei asmenvardį, kilmę, šalies pavadinimą, rečiau – studijuojamo dalyko pavadinimą bei sumokėtų mokesčių dydį: *Siena, 1408, Mathias de Wilna, Magister, Polonia rector universitatis*. Deja, imatrikuliacijos duomenys nesuteikia aukštojo mokslo siekimo temai reikiamo lankstumo. Anot J. Kiaupienės, imatrikuliacija – tik faktas, jog asmuo įsiregistravo universitete.

ir humanizmo pradžia Lietuvoje (XV a. – XVI a. pradžia), *Rinkiniai raštai*, sud. M. Vaicekuskas, Vilnius, 2002, p. 43–72; J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003; V. Vaidą, *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*, Klaipėda, 2004; R. Petrauskas, min. veik., p. 69–84; *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, sud. J. Kiaupienė, R. Petrauskas, Vilnius, 2009; R. Plečkaitis, *Lietuvių studijos užsienio universitetuose, Lietuvos filosofijos istorija*, 2009, p. 31–45; R. Plečkaitis, *Lietuvių studijos užsienio universitetuose, Alma Mater Vilnensis, Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, sud. A. Bumblauskas, Vilnius, 2013, p. 78–92.

¹⁴A. Chmiel, *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, t. I–III, Cracoviae, 1887–1896; *Album Academiae Vitebergensis*, Ältere Beiträge, 1502–1560, Bd. I, hrsg. von K. E. Förstemann, Leipzig, 1841; *Album Academiae vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDCII* (1502–1602), Vol. 3, hrsg. von M. Niemeyer, Halle, 1905; Allgemeine Studentenmatrikel, *Acten der Erfurter Universität*, 3 Bde., hrsg. von J. C. H. Weissenborn, Halle, 1881–1899; *Ältere Universitätsmatrikeln I, Universität Frankfurt a.d. Oder 1506–1648*, Bd. 1, hrsg. von E. Friedländer, Leipzig, 1887; *Ältere Universitätsmatrikeln II. Universität Greifswald 1456–1645*, Bd. 2, hrsg. von E. Friedländer, Leipzig, 1893; *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, Bd. I, hrsg. von E. Steinmeyer, Würzburg, 1912; *Die Matrikel der Universität Wien, 1377–1558*, 3 Bde. u. 3 Registerbde, hrsg. von F. Gall, Wien–Graz–Köln, 1954–1967; *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386–1662*, 2 Bde., hrsg. von A. Chmiel, G. Toepke, Heidelberg, 1884–1893; *Die Matrikel der Universität Leipzig 1409–1559*, 3 Bde., hrsg. von G. Erl er, Leipzig, 1895–1903; *Die Matrikel der Universität Rostock, 1419–1611*, 2 Bde., hrsg. von A. Hofmeister, Rostock–Schwerin, 1899–1891; *Die Matrikel der Ludwig–Maximilians–Universität Ingolstadt–Landshut–München*, Teil I, Ingolstadt, Bd. I, 1472–1600, hrsg. von G. Freiherrn von Pölnitz, München, 1937; *Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1600*, 1 Bde., u. 1 Registerband, hrsg. von H. Hermelink, Stuttgart, 1906–1931; *Ältere Universitätsmatrikeln I, Universität Frankfurt a.d. Oder 1506–1648*, Bd. 1, hrsg. von E. Friedländer, Leipzig, 1887; G. Buchwald, *Die Matrikel des Hochstifts Merseburg 1469 bis 1558*, Merseburg, 1926; G. Erl er, *Die Matrikel der Albertus–Universität zu Königsberg i. Pr.*, Band 1, Leipzig 1910; H. Mayer, *Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau von 1460–1656*, Bd. I–III, Freiburg, 1907; *Monumenta Historica Universitatis Carolo–Ferdinandae Pragensis*, Bd. 1; *Liber Decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, Bd. III; *Album seu Matricula Facultatis Juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, Prag, 1830.

Socialinių santykių, asmeninių studentų ryšių, jų dvasinių išgyvenimų bei draugysčių, studijų kryptių problematiką nustatyti labai sudėtinga¹⁵.

LDK katalikų dvasininkų studijinių kelionių raidos etapai ir tikslai

LDK studijinių kelionių skirstymas raidos tarpsniais susijęs su keliais esminiais keblumais. Tai ryškus lietuvių studijinių kelionių raidos tendencijų išsiskyrimas europinėje *peregrinatio academica* linijoje bei savitas LDK kultūros ir visuomenės vystymosi procesas Europos perspektyvoje. Norint atskleisti išsamesnį katalikų dvasininkų išsimokslinimo kelionių raidos etapų vaizdą, jų išvykų intensyvumas pateikiamas visos Lietuvos valstybės plėtros rėmuose. Kadangi nuo pirmojo universiteto įsteigimo iki XVI a. 8 dešimtmečio įvairiose Europos šalyse susikūrė daugiau nei 100 aukštojo mokslo įstaigų¹⁶, šiuose etapuose bus atsižvelgta tik į svarbiausius lietuvių pasirenkamus studijų regionus – Lenkijos karalystės, dabartinių Vokietijos ir Italijos arealo teritorijas.

XIV a. pabaiga – XV a. vidurys – tai pradinis studijinių kelionių etapas. Lietuvos valstybės intelektualinės kultūros formavimasis buvo galimas tik patekus į krikščioniškosios Europos aplinką¹⁷. Pavienių lietuvių studentų aptinkama įvairiuose Vidurio ir Vakarų

¹⁵ J. Kiaupienė, min. veik., p. 225.

¹⁶ (Pateikiami originalūs pavadinimai, kad būtų lengviau rasti informacijos apie to meto universitetus) **Anglija:** ~ Oxford 1200, Cambridge 1209–1225; **Austrija:** Wien 1365; **Čekija:** Prague 1347, Prague II. 1556, Olomouc 1570; **Italija:** Bologna XI a., Padua 1222, Naples 1224, Rome 1303, Siena 1246, Salerno 1231, Perugia 1308, Pisa 1343, Pavia 1361, Lucca 1369, Ferrara 1391, Turin 1404, Parma 1412, Catania 1444, Venice 1470, Genua 1471, Macerata 1540, Messina 1548, Milan 1556, Rome 1556, Mondovi 1560, Ancona 1562, Cagliari 1560, Urbino 1564, Palermo 1578; **Ispanija:** Salamanca ~ 1218, Sevilla 1505, Lerida 1300, Valladolid ~ 1390, Huesca 1354, Barcelona 1450, Saragossa 1474, Palma Majorca 1483, Sigüenza 1489, Alcalá 1499, Valencia 1500, Toledo 1521, Santiago de Compostela 1526, Granada 1531, Sahagun 1534, Oñati 1540, Baeza 1542, Gandia 1547, Osuna 1548, Irache 1550, Almagro 1550, Tortosa 1551, Orihuela 1552, Burgo de Osma 1555, Oviedo 1574, Tarragona 1574, Avila 1576; **Nyderlandai:** Louvain 1425, Leiden 1575; **Portugalija:** Coimbra 1308, Évora 1558; **Prancūzija:** Paris 1200, Toulouse 1229, Orléans 1235, Montpellier ~1200, Avignon 1301, Angers 1250, Cahors 1332, Grenoble 1339, Perpignan 1350, Orange 1365, Aix-en-Provence 1409, Dole 1422, Poitiers 1431, Caen 1432, Bordeaux 1441, Valence 1452, Nantes 1460, Bourges 1464, Reims 1548; Nimes 1539, Tournon 1548, Nice 1559, Douai 1559, Pont-a-Mousson 1572; **Rytų Europa:** Cracow 1364, Königsberg 1544; **Skandinavija:** Kopenhagen 1475, Uppsala 1477; **Škotija:** Saint Andrews 1411, Glasgow 1451; **Šveicarija:** Basle 1459, Geneva 1559; **Vengrija:** Budapest 1395; **Slovakija:** Bratislava 1465; **Vokietija:** Erfurt 1379, Heidelberg 1385, Cologne 1388, Würzburg 1402, Leipzig 1409, Rostock 1419, Greifswald 1456, Freiburg im Breisgau 1457, Ingolstadt 1459, Trier 1454, Mainz 1476, Tübingen 1476, Frankfurt (Oder) 1498, Wittenberg 1502, Marburg 1527, Dillingen 1553, Jena 1558, Braunsberg 1568, Helmstedt 1575/76; informacija pateikta pagal straipsnio duomenis: W. F r i j h o f f, Patterns, *A History of the University in Europe*, vol. II: *Universities in Early Modern Europe, 1500–1800*, ed. H. de Ridder-Symoens, Cambridge, 1996, p. 81–89.

¹⁷ Apie pirmąsias lietuvių keliones studijuoti žr. R. P l e č k a i t i s, min. veik., p. 78–92.

Europos universitetuose. Į svečias šalis siekiant mokslo iš LDK keliauta dar XIV a. pabaigoje; galutinai studijinių kelionių tradicija susiformuoja XV a. viduryje, valdovui įteisinus ją įstatymu: Kazimiero Jogailaičio teisynas leidžia išvykti iš valstybinių žemių riterio įgūdžių lavinti, tik ne į priešiškas šalis¹⁸.

Šiuo laikotarpiu įgyti aukštojo išsilavinimo išvyko 17 dvasininkų (iš viso 68 asmenys)¹⁹. Po Žalgirio mūšio nusistovėjus taikiems santykiams, studentų kelionės suintensyvėjo, ypač į Krokuvą. Nuo 1433 m. Krokuvą išgyveno savąjį aukso amžių: universitetas garsėjo tarptautiniais teisiniais pasiekimais, matematikos ir astrologijos mokykla. 1400–1450 m. Krokuvoje užsiregistravo 7278 studentai²⁰, tarp kurių net 44 % – užsienio šalių svečiai. Italijos, Prancūzijos, Vokietijos žemių gyventojai Krokuvoje buvo retenybė, didžiausią dalį užsieniečių sudarė Prūsijos, Čekijos bei Vengrijos teritorijų studentai²¹.

Iš 68 išvykusiųjų iš LDK net 62 pasirinko Krokuvos universitetą. Tai galėjo nulemti geografinio artumo ir lietuvių kolegijos įsteigimo faktorius. Kelionės vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo brangus malonumas, kurį retas galėjo sau leisti. Nereikėtų užmiršti ir galimų pavojų: užpuolimų, ligų protrūkio, karinių nesutarimų, nepalankių oro sąlygų. Todėl nenuostabu, kad norintys studijuoti pirmiausiai rinkosi arčiausiai esantį Krokuvos universitetą. Antrasis veiksnys, nulėmęs šios aukštosios mokyklos pasirinkimą, buvo palanki Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Jogailos universiteto reforma, skirta šviesinti Lietuvos žemių gyventojus²². 1400 m. Jogaila pakeitė universiteto nuostatus, suteikdamas jam reikšmingą privilegiją, pagerinusią materialinį mokyklos pagrindą. Valdovas reformavo universitetą Sorbonos pavyzdžiu, suteikdamas mo-

¹⁸ 1477 m. Kazimiero privilegijos tekstas: *item concedimus, ut principes, nobiles et boiari supradicti liberam habeant facultatem exeundi de terris ipsis nostris magni ducatus etc. caussa vberioris fortunae acquirendae et actuum militarium exercendorum ad quas libet terras exterar, partibus nostorum inimicorum duntaxat exceptis; ita tamen, quod de bonis ipsorum sic exeuntium, semuitia nostra non negligantur, sed nobis aut successoribus nostris tanquam ipsis praesentibus, toties, quoties fuerit oportunam, exhibeantur et ministrentur*, žr. М. Л ю б а в с к и й, *Очерк истории литовско-русского государства до Люблинской унии включительно*, Москва, 1910, c. 305.

¹⁹ Duomenys pateikti iš: A. C h m i e l, *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, t. I, p. 13–125; *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, Bd I; *Liber Decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, p. 367, 382, 397; *Die Matrikel der Universität Rostock, 1419–1617*, S. 57; *Allgemeine Studentenmatrikel, Acten der Erfurter Universität*, t. I, S. 125; *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. III, S. 505; V. B i r ž i š k a, *min. veik.*, p. 37–39.

²⁰ H. Z e i s s b e r g, *Das älteste Matrikel-Buch der Universität Krakau*, Innsbruck, 1872, S. 19–20.

²¹ S. G i e s e, *Studenten aus Mitternacht: Bildungsideal und peregrinatio academica des schwedischen Adels im Zeichen von Humanismus und Konfessionalisierung*, Stuttgart, 2009, S. 573.

²² [...] *ad hoc praecique sedula meditatione propositorum nostrorum studia dirigimus curaque nostrae internae diligentiae deputamus, ut hos terrarum Lithuaniae indigenas et subditos [...] in lucis filios convertamus; [...] ad usum pauperum magistrorum, baccalaureorum, studentium et ad quam (domum) ante Omnia, si fuerint, recipe Lithuani et Rutheni [...]*, cit. pagal M. Ročka; M. R o č k a, *min. veik.*, p. 45.

kyklai teisinę autonomiją bei įkurdamas joje teologijos, teisės, medicinos ir laisvųjų menų fakultetus. Atnaujindamas Krokuvos universitetą, Jogaila siekė jį paversti ir svarbiausiu Lietuvos valstybės aukštojo mokslo siekimo tikslu, galinčiu prisidėti prie Lietuvos gyventojų christianizacijos ir švietimo. XV a. pradžioje pamažu didėjančių lietuvių išvykų intensyvumą galėjo paveikti ir 1409 m. įkurta lietuvių kolegija, bendrabutis, skirtas gyventi iš Lietuvos atvykusiems jaunuoliams²³. Nereikėtų nuvertinti ir LDK bei Lenkijos karalystę siejusią politinių–dinastinių saitų reikšmę, nulėmusią studijinių krypčių pasirinkimo tradiciją.

XV a. vidurys – XVI a. 3 dešimtmetis. Šiuo laikotarpiu tarp LDK gyventojų studijinės kelionės pamažu įgauna pagreitį. Mokslo ieškoti svetur išvyko 37 katalikų dvasininkai (iš viso 187 asmenys)²⁴. Ir nors pirmajame etape LDK gyventojų išvykų intensyvumas, lyginant su Vakarų Europos šalimis²⁵, buvo gerokai mažesnis, XV–XVI a. sandūroje lietuvių studentai tiek išvažiavimų skaičiumi, tiek krypčių pasirinkimu pamažu įsiliejo į bendrąjį europietišką *peregrinatio academica* ritmą. Lietuvių kelionių dinamikos augimas leidžia teigti, kad Vakarų Europoje vykę religiniai ir kultūriniai pokyčiai panašiai veikė ir LDK visuomenę.

Net 172 iš 187 lietuvių studentų išliko lojalūs arčiausiai esančiam Krokuvos universitetui. Apie 1450 m. išvykusių studijuoti Krokuvoje šiek tiek sumažėjo. Tam įtakos galėjo turėti jaunojo Kazimiero paskelbimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu be lenkų žinios ir kuriam laikui nutrūkę Lietuvos ir Lenkijos valstybių santykiai. Lankomumas čia smarkiai kyla nuo 1468 m., Kazimiero Jogailaičio teisynui leidus išvykti į užsienio šalis. Šis studentų skaičiaus padidėjimas siejamas ir su pastarojo valdovo siekiu aplink save suburti ištikimų ir stiprių sąjungininkų ratą²⁶. Iki Kazimiero Jogailaičio mirties Krokuvoje kasmet įsiamatrikuluoja vidutiniškai po 4–5 jaunuolius. Apskritai, lietuvių studentų imatrikuliacijos intensyvumą Krokuvos universitete visais trimis studijinių kelionių etapais nulėmė ir Lietuvos bei Lenkijos valstybių tarpusavio santykių svyravimai. Nuo 1492 m. užsienio išvykų šiek tiek sumažėjo, galimas daiktas, dėl kilusio konflikto tarp LDK ir Lenkijos karalystės valdančiųjų sluoksnių dėl skirtingų būsimų valdovų kandidatų išrinkimo²⁷.

²³ 1409 m. Krokuvoje buvo įsteigta lietuvių kolegija, bursa, skirta neturtingiems magistrams, bakalaurams, studentams. Į šį bendrabutį pirmiausia reikėjo priimti studentus lietuvius ir rusus, atrenkant gabiausias teologijos ir laisvųjų menų mokslo studijoms katalikų tikėjimo mokslo šviesai skleisti, apie tai plačiau žr. M. R o č k a, min. veik., p. 45.

²⁴ Duomenys pateikti iš: A. C h m i e l, *Album studiosorum Universtatis Cracoviensis*, t. I, p. 125–294; t. II, p. 1–250; V. B i r ž i š k a, min. veik., p. 39–43; Allgemeine Studentenmatrikel, *Acten der Erfurter Universität*, t. I, S. 380; *Die Matrikel des Hochstifts Merseburg*, S. 36, 64; *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. III, S. 814, 944; J. O c h m a n s k i, min. veik., p. 16; *Codex Medicenensis seu Samogitiae dioecesis (1416–1567)*, ed. P. Jatulis, t. I, Romae, 1984, nr. 129; *Acta Tomiciana*, t. I, Poznań, 1852, nr. 480, p. 352.

²⁵ F. E u l e n b u r g, *Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1904, S. 49.

²⁶ M. R o č k a, min. veik., p. 50.

²⁷ LDK išrenkamas kunigaikštis Aleksandras, Lenkijoje – Jonas Albertas, apie tai plačiau žr. *Lietuvos istorija*, t. 4, p. 421–422.

Apie 1500 m. lietuvių edukacinės kelionės pasiekė apogėjų²⁸. Tai sutapo su Europos universitetuose įsibėgėjusių permainų, kitokio požiūrio į mokslą, humanistinių idėjų bei naujų disciplinų laikotarpiu. Humanizmo sklaidos centru, kaip požiūrių, idėjų sistemos įkūnyta išraiška, pirmausia tapo universitetas. Šioje pirmojoje reformų bangoje vis labiau atsiribojama nuo scholastinių nuostatų suformuoto mokslo, iškeliant humanistinės filosofijos principus. Tiek senųjų, tiek naujai kuriamų Europos universitetų struktūra buvo paveikta humanistinio mokymo sistemos²⁹. Pirmieji pokyčiai pradėti medicinos bei anatomijos mokslų srityse, vėliau sekė teisės bei teologinių disciplinų modernizavimas³⁰.

Tarp LDK katalikų dvasininkų (taip pat ir Lietuvos gyventojų) toliau pirmavo svarbiausias Lenkijos karalystės *Alma Mater*. XV a. viduryje Krokuvoje vis labiau jautėsi humanistinių idėjų bei Italijos kultūros įtaka³¹. Ypač stipri universitete buvo Matematikos astronomijos katedra – seniausia ir ilgą laiką vienintelė Vidurio Europoje. Aukštu lygiu galėjo pasigirti ir astrologijos mokslo programa, kurios įkūrėjas Martynas Krolis (Marcin Król) ir jo mokiniai suformavo pagrindinius Krokuvos astrologijos mokyklos pamatus. Būtent iš čia po visą Europą pasklido žymieji Krokuvos kalendoriai, horoskopai, metų prognozės. 1475–1510 m., kai čia studijavo garsusis Mikalojus Kopernikas, Krokuvos *Alma Mater* pasiekė apogėjų. Klestėjimo laikotarpiu ši aukštoji mokykla pritraukė neregėtą skaičių studentų, 1450–1508 m. į ją užsirašė 14 458³² žmonės. Universiteto šlovė priklausė ne tik nuo užsirašiusiųjų skaičiaus, bet ir nuo studijavusiųjų tautinės įvairovės. Krokuvos universitete didžiąją dalį sudarė vengrų ir čekų tautybių jaunimas, nemažai buvo atvykusių iš Vokietijos, Prancūzijos, Skandinavijos bei Škotijos teritorijų. Tokia daugiaspalvė studijavusių kilmė tik patvirtina Krokuvos universiteto tarptautinę autoritetą Vakarų bei Vidurio Europoje.

Lietuvos gyventojai šiuo laikotarpiu rinkosi ne tik geografiškai arčiausiai esantį Krokuvos universitetą, bet ir tolimesnes aukštąsias mokyklas. Pavieniai asmenys studijavo dabartinės Vokietijos (26)³³ bei Italijos (9) žemėse. LDK katalikų dvasininkai rinkosi

²⁸ Apie 1500 m. užfiksuota daugiausia išvykų visame antrojo etapo laikotarpyje.

²⁹ L. B o e h m, Humanistische Bildungsbewegung und mittelalterliche Universitätsverfassung. Aspekte zur frühneuzeitlichen Reformgeschichte der deutschen Universitäten, *Les universités à le fin du moyen âge. Actes du Congrès International de Louvain 26–30 mai 1975*, hrsg. von J. Ijsewijn, J. Paquet, Louvain, 1978, p. 324.

³⁰ Apie mokslo šakų reformavimą žr.: H. D e R i d d e r-S y m e o n s, *A History of the University in Europe: Volume II – Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*, Cambridge, 1996, p. 34–36.

³¹ Lenkų istoriografija renesanso bei humanizmo atėjimą į Krokuvą sieja su italų humanisto Philipppo Kallimacho Buonaccorsi įsirašymu universitete, apie tai žr. J. P y r o ž y ņ s k i, Der internationale Rang der Krakauer Universität in der Renaissancezeit, *Polen und Österreich im 16. Jahrhundert*, hrsg. von W. Leitsch, S. Trawkowski, Wien, 1997, S. 92–94.

³² H. Z e i s s b e r g, min. veik., p. 20–22.

³³ Kadangi šiame etape katalikų dvasininkai nesirinko Vokietijos arealo universitetų, jie nebus išsamiau aptarti.

Bolonijos (4) bei Romos (2) universitetus. Studijos Italijoje viliojo ne tik dėl garsių ir prestižinių universitetų, bet ir dėl šalies kultūrinio palikimo. Mokslas šioje šalyje buvo kitoks nei Šventosios Romos Imperijoje: čia daugiausia vyko tik subrendę ir patyrę, kituose Europos universitetuose prieš tai studijavę jaunuoliai. Palyginti su studijomis Krokuvoje ar Rostoke, Italijos aukštosios mokyklos buvo prestižiškesnis ir brandesnis studijų variantas. Beveik kiekvienas už Alpių esantis universitetas garsėjo juose dėščiusia profesūra. Italija buvo ne tik dvasininkų išsilavinimo centras, bet ir pagrindinis aristokratų pažintinių kelionių tikslas: jie vyko išmokti italų kalbos, tobulinti pas garsius italų meistrus fechtavimo, jojimo, šokio, rengimosi įgūdžius, sužinoti paskutinių meno bei madų naujovių, parsivežti garsiausių autorių darbų. Nors Italijos universitetai disponavo tokiais pačiais fakultetais kaip ir likę europietiški, vis dėlto jie pasižymėjo savotišku nacionaliniu charakteriu. Kitaip, nei kai kuriose Europos šalyse, Italijoje susiformavo įvairių krypčių universitetai: Bolonija buvo teisės studijų priešakyje, Paduvos ir Sienos aukštosios mokyklos garsėjo teologijos ir scholastikos studijomis, Palermo – medicinos mokslais.

XVI a. 3 dešimtmetis – XVI a. 8 dešimtmetis. Trečiajame etape Lietuvos gyventojų kelionių kryptis keičiasi visiškai nauja linkme – Šventosios Romos Imperijos teritorijoje esančių universitetų link. Vykę pokyčiai *peregrinatio academica*³⁴ maršrutuose paveikė ir LDK katalikų dvasininkų kelionių tikslus: iki tol pirmavusį Krokuvos universitetą (iš 32 dvasininkų 16 studijuoja Krokuvoje) keičia Vokietijos aukštosios mokyklos. Įgyti išsilavinimo iškelduoja 32 dvasininkai (iš viso 330 asmenų)³⁵.

Tiek tarp LDK gyventojų, tiek tarp LDK katalikų dvasininkų išsilavinimo įgijimo vietų pasikeitimų motyvų reikia ieškoti XVI a. pradžios universitetų krizės ištakoje. Aukštojo mokslo įstaigų nuosmukis prasidėjo ir labiausiai jautėsi Vokietijos arealo žemėse, tačiau palietė ir kitus Europos regionus.

Krizės epicentras – dabartinės Vokietijos žemių arealo aukštosios mokyklos: apie 1520 m. universitetai ištuštėjo – studentų skaičius juose sumažėjo beveik trečdaliu. Istoriografijoje šis aukštojo mokslo nuosmukis siejamas su dviem problemomis: pasenusia krikščioniškąja mokslo programa ir reformacijos pradžios poveikiu universitetams bei

³⁴ *Peregrinatio academica* (lot.) – studijinės, išsilavinimo kelionės.

³⁵ Duomenys pateikti iš: A. Chmieł, *Album studiosorum Universtatum Cracoviensis*, t. II, 16–98; 250–347; *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. III, S. 135, 393, 505, 944; *Ältere Universitätsmatrikel; I, Universität Frankfurt a.d. Oder*, Bd. III, Register, S. 795, 812; *Die Matrikel der Universität Rostock, 1419–1617*, S. 97, 187; *Album Academiae Vitebergensis*, Bd. I–II, S. 81, 127, 160, 186, 188, 190, 200, 235, 237, 249, 274, 279, 311, 339, 377; *Die Matrikeln der Universität Tübingen 1477–1600*, Bd. I, S. 380; *Die Matrikel der Albertus–Universität zu Königsberg i. Pr.*, Bd. I, S. 1–70; *Die Matrikel der Ludwig–Maximilians–Universität Ingolstadt–Landshut–München*, Teil I: Ingolstadt, S. 547; G. Błazczyk, min. veik., p. 64–66, nr. XVIII; *Die Matrikel der Universität Altdorf (1576–1809)*, S. 73–74; *Die Matrikel der Universität Freiburg im Breisgau von 1460–1656*, s. 553–554; V. Biržiška, min. veik., p. 44–51.

aukštojo mokslo įstaigoms³⁶. Vakarų Europoje vykę kultūriniai pokyčiai panašiai veikė ir raštinguosius LDK: lyginant su 1500 m. duomenimis, iš Lietuvos išvykusių studentų skaičius sumažėjo 15 %.

Aukštojo mokslo atgimimas siejamas su humanistinių bei renesansinių idėjų sklaidos rezultatais. Šio augančio susidomėjimo humanistiniais mokymo objektais išraiška tapo naujų poezijos, retorikos, graikų bei hebrajų kalbos ir literatūros, istorijos ir matematikos katedrų įkūrimas ir atsiribojimas nuo scholastinių bei tradicinių, viduramžiais susiformavusių krikščioniškųjų disciplinų³⁷. Daugelis universitetų atsisveikino su iš viduramžių paveldėtų nuostatų dogmomis ir suformavo naują mokslinę paradigmą, skatinusią sustingusios, išsekusios viduramžių scholastikos restruktūrizaciją. Naujoji pažangi mokslo sistema griovė pasenusias teorijas, skatino mąstyti ne pagal ankstesnes taisykles, bet konstruoti tuometinius standartus atitinkantį pasaulėvaizdį.

Vokietijos protestantiškose žemėse diegtas naujas požiūris į mokslą bei į išsilavinimo vertę. XVI a. pirmoje pusėje daugelyje vokiečių arealo aukštųjų mokslo įstaigų buvo pasirinkta humanistinė pakraipa³⁸. Universitetai vadavosi iš juos užklupusios krizės, studentų lankomumas pamažu augo.

Didelį lietuvių skaičių Leipcige (43, iš kurių 3 dvasininkai) galima paaiškinti išskirtine universiteto raidos istorija ir joje veikusių skirtingų ideologijų asmenų veikla. Ši aukštoji mokykla, kurioje 1465–1540 m. studijavo ir veikė garsus teologas, M. Liuterio idėjų priešininkas Jeronimas Dungeršaimas³⁹, pasižymėjo stipria katalikiškąja dvasia. Universitetas galėjo pasigirti žymiais teisininkais ir fechtavimosi specialistais⁴⁰. 1540 m. Leipcigui gavus papildomą finansavimą materialinei universiteto būklei ir vidaus įrengimui pagerinti, šios mokyklos imatrikuliacijų skaičius padidėjo du kartus. Antroji Lietuvos gyventojų banga Leipcige siejama su universitete įsigalinčia reformacija. Katalikų dvasininkų apsisprendimą studijuoti protestantiškuose universitetuose galima būtų argu-

³⁶ Susiklostė situacija, kai didžioji dalis Vokietijos aukštųjų mokyklų išliko griežtai katalikiško pobūdžio, tačiau vis daugiau jų lankytojų pamažu linkdavo į protestantišką pusę. Su didėjančiu svečių skaičiumi nespėjančiuose „susidoroti“ reformatoriškuose universitetuose ėmė trūkti profesorių, galinčių dėstyti. Jų krizę paaštrino ir finansinių pajamų netektis. Katalikiškose mokslo įstaigose prasidėjo atvirkštinis procesas – studentų mažėjo. Norėdamos pritraukti kuo daugiau klausytojų, jos atsisakė studijų mokesčių. Apie tai žr. Ch. F. L i s c h, Über den Verfall der Universität Rostock während der Reformation, *Jahrbücher des vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde* 16, 1851, S. 18.

³⁷ M. A s c h e, min. veik., p. 64.

³⁸ Vitenbergas 1518, Leipcigas 1519, Erfurtas 1519, Ingolštatas 1519/1520, Rostokas 1520, Greisvaldas 1521, Heidelbergas 1522, Kelnas 1523, Tiubingenas 1525. Daugiau universitetų rasite čia: ten pat, p. 65.

³⁹ Hieronimus Dungersheim, apie jį žr. J. K. S e i d e m a n n, Dungersheim, Hieronymus, *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 5, Leipzig, 1877, S. 473.

⁴⁰ Georg Metzler/Haloander, išleido Corpus Juris Civilis tekstus, apie jį žr. J. M u i r h e a d, *Historical Introduction to the Private Law of Rome, The Lawbook Exchange*, New Jersey, 2009; garsusis Selbaldas Froschleynas universitete dėstė dvikovos trumpaisiais kardais pamokas, apie jį žr. S. G i e s e, min. veik., p. 443.

mentuoti asmeninių nuostatų ar „žvalgybinių“ tikslų motyvais: veikiausiai toks jų apsisprendimas susijęs su šiose aukštosiose mokyklose vykusia humanistinių idėjų sklaida ir senosios scholastinės mokymo struktūros pertvarka.

1502 m. įkurtas Vitenbergo (21 lietuvių studentas, iš jų 3 dvasininkai) universitetas jau nuo pirmųjų dienų puikavosi garsių profesorių būriu. Varomąja universiteto jėga tapo teologų Martyno Liuterio ir Andriaus Bodenšteino⁴¹ mokymas, pritraukęs daugybę studentų. Antroji reformų banga prasidėjo Vitenberge ir siejama su Pilypo Melanchtono asmenybe, sustiprinusia humanistinės pakraipos universiteto dėstymo programą⁴². Liuterono, evangeliko, teologo, protestantiškos sisteminės teologijos pradininko, filosofijos ir graikų kalbos profesoriaus P. Melanchtono paskaitos tuo metu buvo labiausiai studentų lankomos ir pritraukė į šią aukštojo mokslo įstaigą daug klausytojų.

Reformuotų universitetų žemėlapyje lietuvių studentų randama ir Frankfurte (13), Tiubingene (12, iš jų 1 dvasininkas), Karaliaučiuje (96, iš jų 1 dvasininkas), Bazelyje (7), Jenoje (3), Freiburge (4), Altdorfe (2)⁴³.

Tuo metu, kai protestantiškoje pusėje lemiamus impulsus diktavo Pilypo Melanchtono ir Martino Liuterio veikalai, katalikiškojoje dalyje užgimė jėzuitiško ordino banga. Jėzuitiška mokslinimo sistema sėkmingai plėtėsi po Vakarų ir Pietų Europą, neaplenkdamas ir Vokietijos teritorijos žemių. Per jėzuitus veikęs Bažnyčios Tridento susirinkimas nutarė sumoderninti viduramžių scholastikos sistemas, remdamasis renesanso mąstytojų suformuotomis teorijomis⁴⁴. Jų įsitvirtinimo sėkmę nulėmė tai, jog tuo metu katalikiškoje švietimo erdvėje alternatyvų jai nebuvo. Jėzuitams įsigalėti padėjo ne tik jų naujai

⁴¹ Andreasas Bodenšteinas von Karlstadtas, Martino Liuterio bendražygis, teologas, savitos reformacijos idėjos pradininkas, apie jį žr. M. G o r i s s e n, *Andreas Bodenstein zu Karlstadt und Martin Luther. Ein Vergleich zweier Reformatoren*, München, 2009.

⁴² Šalia retorikos, poezijos, matematikos mokslų, graikų ir hebrajų kalbų, P. Melanchtonas suformavo tris naujus Aristotelio kursus: fiziką / metafiziką, logiką, *historia nimalium*. Kita svarbi jo reforma susijusi su laisvųjų menų fakulteto reorganizacija: tradicinė šio fakulteto funkcija – savotiška paruošiamoji programa, kurios pagrindas – triviumo dalykai bei lotynų ir vokiečių kalbų pagrindai, – buvo perkelta į naujai įkurtą Vitenbergo pedagogiką. Tokiu būdu ši trijų klasių priešuniversitetinė mokykla perėmė buvusio laisvųjų menų fakulteto funkcijas, o pastarasis susitelkė ties kitomis disciplinomis. Prie universiteto humanistinių bei renesansinių nuotaikų prisidėjo ir filosofo bei politologo Petro Ramuso veikla, apie tai žr. *Beiträge zur Geschichte der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg 1502–2002: Im Auftrag der Rektoratskommission für das Universitätsjubiläum*, hrsg. von R. J. Hermann, Halle (Saale), 2002.

⁴³ Apie lietuvių ir lenkų studijas Vokietijos arealo universitetuose žr. D. Ź o ł ą d ź - S t r z e l c z y k, *min. veik.*, p. 52–67.

⁴⁴ Plačiau apie Jėzaus draugijos edukacinę sistemą žr. E. U l č i n a i t ė, *Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje*, *Literatūra*, 2007, t. 49 (3), p. 95–107; E. U l č i n a i t ė, *Jėzuitai ir provincijos kultūra: kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.*, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2007, t. 30, p. 43–57; L. S. J. P i e c h n i k, *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio studiorum (1548–1599)*, Kraków, 2003, s. 24–31.

pasiūlyta edukacinė programa, bet ir autoritetingas personalas, kurį jie atsivedė kartu. Beveik visos mokyklos, priklausiusios katalikiškajai Vokietijos teritorijai, buvo reorganizuotos pagal jėzuitišką studijų sistemą: Ingolštatas (6) 1549/56, Kelnas 1556, Viena 1558, Trieras 1560, Maincas 1561, Dilingenas 1563 m.⁴⁵

LDK katalikų dvasininkų pamėgtame Krokuvos universitete krizės požymiai pradėjo ryškėti apie 1520 m. Svarbiausią LDK Krokuvos universitetą lietuvių jaunimas vis dažniau aplenkdamas, tačiau tarp katalikų dvasininkų ši aukštoji mokykla išliko svarbi (16 dvasininkų iš 117 studijavusių Krokuvoje). Daugelis užsienio lankytojų paliko Krokuvą ir patraukė į vokiečių arealo žemes. Net ir renesanso idėjų, meno bei mokslo patronės Bonos Sforcos globa nesugrąžino šiai aukštajai mokyklai buvusios šlovės. 1521–1530 m. čia užsiregistravusių skaičius sumažėjo iki 1710 studentų⁴⁶. Toks ženklus studentų sumažėjimas Krokuvoje siejamas su reformacijos įtaka ir liuteriškų bei kalvinistiškų universitetų trauka⁴⁷. Krokuvą sunkiai vadavosi iš viduramžiško mokslo supratimo ir teologijos, joje trūko pasaulietinių ir humanistinių idėjų sklaidos⁴⁸. Organizacinė universiteto struktūra ir mokymo programa nebeatitiko intelektualų lūkesčių bei visuomenės poreikių. Situaciją galėjo pakeisti švietimo sistemos reformavimas, humanistinės bei renesansiškos dvasios įvedimas, tačiau materialinių sunkumų iškamuota Krokuvą sunkiai kapstėsi iš konservatoriškos mokymo programos.

Aukštasis išsilavinimas tarp LDK katalikų dvasininkų

Nagrinėjamu laikotarpiu (XIV a. pabaigoje – XVI a. 8 dešimtmetyje) LDK nebuvo atskiro aukštojo mokslo švietimo įstaigos, skirtos rengti katalikų dvasininkus, todėl visi, norintys įgyti aukštąjį išsilavinimą, turėjo vykti į užsienio šalis.

Parapinė dvasininkija su aukštuoju universitetiniu išsilavinimu nagrinėjamu laikotarpiu buvo retenybė. Istoriografijoje žinoma, jog LDK buvo pageidaujama, kad klebonai pirmiausiai mokėtų vietos kalbą ir nuolat reziduotų bažnyčioje⁴⁹. Būsimie-

⁴⁵ M. A s c h e, min. veik., p. 86.

⁴⁶ Palyginimui: 1500–1520 m. užsirašė 6031 studentas. Apie tai žr.: J. P y r o ž y ņ s k i, min. veik., p. 105.

⁴⁷ Krokuvą aplėdo ne tik vokiečių, skandinavų, olandų ir slovakų tautybių studentai, bet ir patys lenkai. Apie tai žr.: J. P y r o ž y ņ s k i, min. veik., p. 105–106.

⁴⁸ M. R o č k a, min. veik., p. 69.

⁴⁹ J. O c h m a n s k i, min. veik., p. 91–93; Lenkijos karalystėje XV a. buvo bandoma teikti pirmenybę išsilavinusiems dvasininkams, o XVI a. pr. iš būsimų kandidatų į dvasininkus imta reikalauti universitetinės teologijos ar kanoninės teisės studijų baigimo, tačiau 1532 m. Piotrkovo provincinio sinodo nutarimu šie poreikiai buvo sumažinti iki vienerių metų studijų katedros ar koleginėje mokykloje. Apie tai plačiau žr.: E. W i ś n i o w s k i, *Parafie w średniowiecznej Polsce, Struktura i funkcje społeczne*, Lublin, 2004, s. 159–160.

ji klebonai išsimokslinimą galėjo įgyti mokydamiesi parapiinėse, katedros mokyklose bei praktiniu būdu patarnaudami parapijose. Istoriografijoje pažymima, jog parapiinės dvasininkijos išsilavinimas XV a. buvo labai menkas, o XVI a. pirmoje pusėje dar labiau sumažėjo⁵⁰. Tik po LDK įsigalėjusių Tridento bažnytinio susirinkimo nuostatų, kuriais nurodyta kiekvienoje vyskupijoje įsteigti seminariją, skirtą ugdyti dvasininkus, parapiinės dvasininkijos išsilavinimo lygis ėmė kilti. Nagrinėjamu laikotarpiu žinomi 66 dvasininkai, turėję aukštąjį išsilavinimą ir neužėmę aukštesnių pareigybių bažnytinėje hierarchijoje⁵¹. Jie veikiau buvo beneficijų laikytojai, nes aukštąjį išsilavinimą gavusiems dvasininkams parapija paprastai tebūdavo pirmas žingsnis laukiant aukštesnės – kanauninko ar prelato – beneficijos arba papildomo pajamų šaltinio⁵². Keletas šių dvasininkų užėmė parapijos altaristos, kapeliono, vikaro, kamendatoriaus, mansonarijaus pareigybes, kiti be bažnytinių gavo ir pasaulietines tarnystes – notaro, raštininko. Beveik 200 metų laikotarpiui tai labai nedidelis skaičius. Tikėtina, jog šaltiniuose nėra paminėtas jų išsimokslinimo lygis arba šaltinių medžiaga nutyli juos turėjus aukštesnes bažnytines pareigas.

Tarp aukščiausias pareigas užimančių LDK dvasininkų minimumu laikotarpiu (vyskupų ir kapitulos narių) aukštasis išsilavinimas buvo dažniau pasitaikantis reiškinys. Vyskupų rinkimo tradicija rodo, kad pirmiausia būdavo atsižvelgiama į išsilavinimo lygį bei į organizacinius gebėjimus vykdant krikščionybę skleidžiančią veiklą. Nuo XVI a. pradžios labiau atsižvelgta į vyskupų kilmingumo kriterijų, nustumiant išsilavinimo reikšmę į antrą planą⁵³. Renkant kandidatus į vyskopus, politiniai prioritetai nusverdavo bažnytinius ir išsilavinimo; svarbūs buvo valdovo ir giminių interesai. Iš 45 šio laikotarpio Vilniaus, Lucko bei Žemaitijos vyskupų net 22 studijavo užsienio universitetuose⁵⁴. Tai daugiau nei 48 %. Tarp vyskupų aukštasis mokslas labiausiai paplitęs

⁵⁰ A. P e t r a n i, Szkolnictwo teologiczne w Polsce, *Księga 1000-lecia katolicyzmu w Polsce*, t. I, Lublin 1969, s. 270.

⁵¹ Iš žinomų 66 aukštąjį išsilavinimą turinčių dvasininkų 17 jų buvo lenkų kilmės, 21 nežinomos, 28 lietuvių k. asmenys: Albertas Tarčevskis, Aleksejus Andriejaitis Raseiniškis, Andrejus Semenavičius, Augustinas Musninkietis, Baltramiejus Bernardaitis Kaunietis, Baltramiejus Perlejevskis, Bonaventūra Paulaitis, Feliksas Puchalskis, Feliksas Kločka, Izajias Nevainaitis Eišiškiškietis, Jokūbas Verekundas, Jonas Voložinietis, Jonas Jomantaitis iš Šalčininkų, Jonas Gardiniškis, Jurgis Simonavičius Šimkavičius, Kasparas Albinas, Kristupas Lvovietis, Lukas Ksienžopolietis, Lukas Alsėdiškis, Motiejus Lietuvis Ašmeniškis, Motiejus Gardiniškis, Paulius Hircinas, Paulius Gardiniškis, Paulius Osinskis, Petras Kaunietis II, Serafinas Podniesenskis, Stanislovas Osinskis, Steponas Rybaltovskis.

⁵² R. B r u ž a i t ė, *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija XV a. – XVI a. trečiajame ketvirtyje. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2012, p. 127.

⁵³ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 77.

⁵⁴ Iš 14 **Vilniaus vyskupų** 8 turėjo aukštąjį išsilavinimą: 2 lenkų kilmės, 6 lietuvių: Motiejus Vilnietis, Mikalojus Šalčininkietis, Andriejus Gaškavičius Vilnietis, Albertas Taboras, Paulius Alšėniškis, Jurgis Radvila.

buvo Vilniaus vyskupijoje – 57 %, šiek tiek mažiau Žemaitijoje – 50 %, o mažiausiai išsilavinusių vyskupų buvo Lucko vyskupijoje – 38 %. Remiantis šiuo metu turimos informacijos duomenimis, galima teigti, jog tiek Lucko, tiek Žemaitijos vyskupų vieta dažniausiai atitekdavo išsilavinusiems lietuvių kilmės dvasininkams (100 %), į Vilniaus vyskupiją retsykais skirti ir lenkų tautybės išsilavinę asmenys, tačiau didžiąją dalį sudarė aukštąjį išsilavinimą turintys lietuviai (75 %).

Tų pačių vyskupijų kapitulos narių išsimokslinimo lygis šiek tiek žemesnis – 44 %⁵⁵. Labiausiai išsilavinusi buvo Vilniaus kapitula – 46 % jos narių⁵⁶ studijavo užsienyje, Lucko – 41 %⁵⁷, Žemaitijos – 39 %⁵⁸.

Istoriografijoje pažymima, jog studijos užsienio universitetuose nesiejamos su aukštojo mokslo diplomo gavimu⁵⁹. Daugelio Lietuvos–Lenkijos valstybės aukštųjų katalikų dvasininkų nebuvimas universitetuose arba mokslinio laipsnio neturėjimas gali būti aiškinamas tuo metu gyvavusia tradicija, jog bajorui nedera laikyti daktaro laipsnio gavimo egzaminų:

Iš trylikos **Lucko vyskupų** 5 turėjo aukštąjį išsilavinimą (dėl Jono Andruševičiaus studijų abejojama), 5 iš jų lietuviai: Vaclovas Račkaitis, Stanislovas Stavskis, Paulius Alšėniškis, Jonas Andruševičius (II), Viktorinas Virbickis. Iš 18 **Žemaičių vyskupų** 9 turėjo aukštąjį išsilavinimą (dėl Jokūbo ir Jurgio Vilniečio studijų abejojama), 9 iš jų lietuviai: Motiejus Vilnietis, Baltramiejus Svirenkovičius, Martynas, Mikalojus Radvila, Jonas Domanovskis, Stanislovas Narkuskis, Viktorinas Virbickis, Jurgis Petkevičius, Merkelis Giedraitis. Duomenys pateikti iš: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*

⁵⁵ Iš 263 Vilniaus, Lucko ir Žemaitijos kapitulos narių 116 buvo studijavę užsienyje, 19 – galbūt. Iš 116 studijavusių užsienyje lietuvių kilmės buvo 48, lenkų – 36, nežinomos – 32. Duomenys pateikti iš: ten pat.

⁵⁶ Iš žinomų 169 **Vilniaus** vyskupijos kapitulos narių 78 turėjo aukštąjį išsilavinimą: 23 lenkų kilmės, 22 nežinomos k., 33 lietuvių k.: Mykolas Vilnietis, Jokūbas Vilniškis (Trakiškis), Jurgis Dvariškietis, Mikalojus Šalčininkietis, Vaclovas Račkaitis, Andriejus Gaškavičius Vilnietis, Baltramiejus Svirenkovičius, Stanislovas Stavskis, Stanislovas Lietuvis, Petras Vilnietis, Andriejus Petkaitis Svyriškis, Bernardas Jokūbaitis Vilnietis, Albertas Taboras, Martynas, Baltramiejus Raškavičius, Jonas Filipavičius, Jokūbas Kučinskis, Adomas Jokūbaitis Vilnietis, Stanislovas Rozbickis, Paulius Alšėniškis, Vaclovas Čirka, Jurgis Taliatas, Mikalojus Motižka, Jonas Domanovskis, Jonas Andruševičius, Stanislovas Narkuskis, Albertas Narbutas, Viktorinas Virbickis, Jurgis Petkevičius, Merkelis Giedraitis, Jurgis Radvila, Benediktas Vaina, Ambraziejus Beinartas. Duomenys pateikti iš: ten pat.

⁵⁷ Iš žinomų 48 **Lucko** vyskupijos kapitulos narių 20 turėjo išsilavinimą: 8 lenkų, 5 nežinoma, 7 lietuvių kilmės: Pranciškus Lvovietis, Stanislovas Osinskis, Albertas Narbutas, Kasparas Albinas, Stanislovas Narkuskis, Viktorinas Virbickis, Pranciškus Srednickis. Duomenys pateikti iš: ten pat.

⁵⁸ Iš žinomų 46 **Žemaitijos** vyskupijos kapitulos narių buvo išsilavinę: 5 lenkų, 6 nežinoma, 9 lietuvių kilmės: Jurgis Taliatas, Steponas Luokiškis Maišiagališkis, Grigalius Domanovskis, Viktorinas Virbickis, Jurgis Petkevičius, Pranciškus Srednickis, Stanislovas Klodzinskis, Petras Petkevičius, Ambraziejus Beinartas. Duomenys pateikti iš: ten pat.

⁵⁹ Egzaminai bei diplomai nebuvo pagrindinis valstybės pareigūnų studijų tikslas. Aukštojo mokslo siekimas edukacinių kelionių istoriografijoje siejamas su dviem reiškiniais. Pirma, supratimas, jog universitetas turėjo mokslinti žmones, t. y. ugdyti platų apsišvietusiųjų sluoksnį. Antra, studijavimas, ypač kilmingųjų gretose, buvo prestižo reikalas. Universitetai buvo įkomponuojami į aristokratiškąsias pažinimo keliones, vadintas *Kavalielių turu*.

*non est doctor, quia nobiles in regno Poloniae non solent gradum doctoratus assumere*⁶⁰. Aukštųjų katalikų dvasininkų išsilavinimas teisiškai reglamentuotas tik nuo 1578 m., Lenkijos–Lietuvos valstybėje įsigalėjus Tridento bažnytinio susirinkimo nuostatomis, reikalavusiems iš aukštųjų bažnytinių pareigūnų teologijos ar kanonų teisės daktaro laipsnio.

Nors aukštojo mokslo diplomas palengvino kelią užimti dvasininkų pareigas, bet tai nebuvo lemiamas kriterijus siekiant aukščiausių bažnytinių postų: politiniai prioritetai, giminių rėmimas bei valdovo malonė siejama su katalikų dvasininkų aukštesniųjų tarnysčių gavimu.

Vis dėlto, jeigu LDK katalikų dvasininkų ugdymas ir mokslinis pasirengimas nebuvo kontroliuojamas, jis vystėsi neinstitucionalizuotoje aplinkoje, o įgytas išsilavinimas negarantavo aukštesnių postų, galima tvirtinti, jog dvasininkijos požiūris į išsilavinimą formavosi asmeninių vertybių, nuostatų ir veiklos pasirinkimo laisvės principu.

Išvados

Šiame straipsnyje LDK katalikų dvasininkų studijinių kelionių kontūrus ir pagrindines raidos tendencijas norėta pateikti per vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų Vakarų Europos intelektualinio peizažo prizmę, aptariant studijinių kelionių maršrutus ir jų intensyvumą, pasirinkimo galimybes bei motyvus, įgytų mokslo žinių įvairovę. Nors Lietuvos valstybė formavosi perimdama bei plėtodama senojo žemyno visuomenės bruožus, vis dėlto žvelgiant į LDK katalikų dvasininkų mokslo paieškos galimybes Vakarų Europos civilizacijos sklaidos kontekste, atsiveria skirtingi jos raidos požymiai. XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje Lietuvos katalikų dvasininkai prioritetą teikė arčiausiai esančiam Krokuvos universitetui, nuo XVI a. 3 dešimtmečio didėjo susidomėjimas Vokietijos arealo (Vitenbergas, Leipcigas) aukštųjų mokyklų įvairove. Pirmuosiuose studijinių kelionių etapuose (XIV a. pabaigoje – XV a. 3 dešimtmetyje) dominavo katalikiškos pakraipos ugdymo vietos, nuo XVI a. 3–4 dešimtmečio nežymiai stiprėja interesas siekti išsilavinimo skirtingų tikybinių orientacijų reformuotuose universitetuose. Vis dėlto toks katalikų dvasininkų pasirinkimas siejamas veikia su šiose mokslo įstaigose vykusia humanistinių idėjų sklaida ir senosios scholastinės mokymo struktūros pertvarka. Lietuvos valstybės gyventojų studijinių kelionių kontekste bažnyčios atstovų mokslo vietų tikslai tik nuo XVI a. pradžios ėmė skirtis: dvasininkai pasiliko katalikiškoje Krokuvoje, o pasauliečiai pasirinko naujo reformuoto universiteto tipą.

LDK iki Vilniaus universiteto įkūrimo 1579 m. nebuvo aukštojo mokslo įstaigos, todėl visi, norintys įgyti aukštąjį išsilavinimą, turėjo vykti į užsienį. Studijinės užsienio

⁶⁰ P. R a b i k a u s k a s, min. veik., p. 151.

kelionės tarp aukštųjų dvasininkų, vyskupų ir kapitulos narių buvo gana paplitęs reiškinys. Labiausiai išsilavinusi buvo Vilniaus diecezijos aukštoji dvasininkija: daugiau nei pusė vyskupų ir kapitulos narių nagrinėjamu laikotarpiu buvo studijavę užsienio universitetuose. Parapinės dvasininkijos gretose pasitaikė keli asmenys su aukštuoju išsilavinimu ir neužimantys aukštesnių bažnytinių pareigybių.

Aukštasis išsilavinimas padėjo katalikų dvasininkams kilti bažnytinės karjeros laiptais, bet tai nebuvo dominuojantis postūmis siekiant aukščiausių bažnytinių pareigybių: su katalikų dvasininkų aukštesniųjų tarnysčių gavimu siejami politiniai prioritetai, gimi- nių rėmimas bei valdovo malonė.

**STUDIES OF CATHOLIC CLERGYMEN OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
AT EXTERNAL UNIVERSITIES: TENDENCIES IN THE CHANGES OF
HIGHER EDUCATION TRENDS AND ATTITUDES IN THE PERIOD FROM
LATE 14TH CENTURY TO THE 1570S**

Summary

RINATA SUBOTKEVIČIENĖ

The article focuses on the Catholic clergy of the Grand Duchy of Lithuania that pursued education and acquisition of knowledge at foreign universities. The key objective of the research is to draw the framework of the main tendencies in the educational trips of Lithuanian Catholic clergy, situation of scholarly training and variety of education and development possibilities from the perspective of the intellectual landscape of western Catholicism. The principal object of the research is the social stratum in the hands of which was not only the execution of the highest ecclesiastical functions but also the lowest rank – parish clergy. The indefiniteness of the process related to the acquisition of higher education requires the introduction of development stages of Catholic clergymen’s educational trips and the main peculiarities of education acquisition.

An attempt was made to view the trips of the representatives of Lithuanian established church from a broader perspective at the same time comparing them to the picture of educational trips of the rest of the GDL population. In addition, the author aspired to present the level of education of the GDL clergy and review the development in the realisation of the importance of education.

The Lithuanian state was formed through the adoption and cultivation of the features of the European society, however, looking at the possibilities in the search for training of the GDL clergymen in the context of the spread of the West European civilization, different elements of its development emerge. The article searches for motives accountable for the fact that in the late 14th – early 16th century Lithua-

nian Catholic clergymen preferred the closest university of Krakow, whereas starting from the 1520s the rise in the interest towards German institutions of higher education is observable. What reasons underlie the fact that in the first stages of educational trips (late 14th century – 1420s) Catholic educational institutions were prevailing, whereas starting from the 1520s–1530s a slight intensification in the interest to seek training at reformed universities of different confessional orientations is observed.

Gauta 2012 m. spalio mėn.

Rinata Subotkevičienė – Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros doktorantė. Rengiamos disertacijos tema – Edukacinės LDK gyventojų kelionės XIV a. pab. – XVI a. 8 dešimtmetyje. Mokslinių tyrinėjimų sritis – XIV a. pab. – XVI a. pab. LDK gyventojų edukacinės kelionės, aukštojo mokslo paieškos, kilmingųjų keliavimo formos.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

El. paštas: rinatai1@yahoo.com